

Sait Çetinođlu: KİLİKYA 1909: Adana'da Adaletin Katledilmesi (1)

Posted on 13/04/2017

Anadolu'nun gúneyinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun en gelişmiş vilayetlerinin bulunduğu Kilikya'da, Ermenilere karşı iki aşamada katliam gerçekleşir. Gerçekleşen katliamların Nisan 1909'da patlak verdiği sırada, iktidarda, II. Abdülhamid'e yeniden yürürlüğe koydurdukları Anayasa ile birlikte 24 Temmuz 1908'de yönetime el koyan özgürlük, eşitlik ve adalet vaat eden reformcu ve laik Jön-Türklerin İTC komitesi bulunmaktaydı.

Kilikya, 1894-96 katliamlarından bu katliamların uygulama alanları özellikle Dođu ve Güneydođu Anadolu Ermeni vilayetleri olmasından ve dağlı Zeytun'luların bu olaylar karşısında hassasiyetleri, uyanıklıkları ve savunmaları sayesinde kurtulmuştu. Adana ve havalisi 1894-96 Abdülhamid devri katliam ve yıkımlarından kurtulmuş olan ender yerler arasındaydı. Şehrin yerlisi olan Ermeni ahalinin nispi zenginliğiyle birleşen bu olgu, Ermenileri fırsat düştüğünde imha edilecek uygun bir hedef haline getiriyordu.

Adanalı Ermeniler, İttihadçıların meşrutiyet özgürlükleri ilkelerinin açık ve kimi zaman ateşli savunucuları olarak tanınıyorlardı. Onların meşrutiyete bu derece sahip çıkmaları ve yeni elde ettikleri özgürlüklerini büyük bir sevinçle kutlamaları, kimi Jön Türk liderliğine dış bileyen Abdülhamid'in sadık yandaşları, kimi koltuklarını kaybetme endişesi taşıyan eski rejimin bürokratları ve çoğunlukla 'gâvur' tebaanın -eski reyanın- kendileriyle eşit olması fikrini sindiremeyen öfkeli pek çok Müslümanı öfkelenmektedir.

Karabet Çalyan 1894-96 Hamidiye Katliamları sonrasındaki on yıllık gelişmelere dikkat çekerek, bölgedeki Ermeni toplumunun gelişmesini ve ilerlemesini şöyle tasvir eder: "Gerek

Osmanlı ülkesinde ve gerekse diğer ülkelerde olduğu gibi Adana vilâyetinde dahi Ermeniler siyasetten daha ziyade iktisâdi bir kavim olduklarından ticaretle ilgili işlerde diğer unsurlara oranla birinci dereceye ulaşmış ve son senelerde diğer yıllardan daha fazla ziraatle ilgili işlerde dahi ilerlemeye başlamışlardı. Adana vilâyeti Ermenileri son on sene zarfında devr-i Hamîdi'nin kavimleri ayırma politikasının neden olduğu zarardan beri kalmış ol vakitler makâm-ı vilâyeti işgâl eden Bahri Paşa'nın her nasılsa diğer kötülüklerinin zıddı olarak önceki dönemde herkesin ilerleme sebebi kabul ettiği Ermeni politikasına ve Ermeniler aleyhinde vuku bulan tüm yalan ihbarlara önem vermediğinden yavaş yavaş bilgi seviyesinde ilerlemeğe başlayıp mekteb ve kilise işlerini mükemmel bir duruma yükseltmeye ve özellikle çarşı ve emâkin [yerler] inşâsıyla Adana'nın yüksek bir seviyeye ulaşan bir tarza girmesine çalışmışlardı.”

2000 yıldan beri Kilikya'da özellikle büyük şehirlerde, Vilayet idaresinin merkezi olan Adana, Maraş, Antep, Hacın, Sis, ve Zeytun'da (bu üç şehir tamamen Ermeni'dir) aynı oranda olmasa da daha az olarak Tarsus, Mersin, İskenderun, Antakya, Silifke, Misis ve çok küçük kasabalarda, köylerde ve küçük yerleşim yerlerinde ve bu şehirlerin veya dağların çevrelerindeki ovalarda az çok izole olmuş bir şekilde Ermeniler bulunuyordu. Ermenilerin sayısı bütün vilayette 300.000'e yaklaşıyordu ve bölgenin en önemli ekonomik ve kültürel faktörünü oluşturuyordu.

Kilikya Katliamları ve İTC'nin sorumluluğu

Kilikya'da gerçekleşen katliamlardan 14'den 17 Nisan'a kadar süren birinci aşaması çok tuhaf şekilde, bir gün farkla, İstanbul'da konuşlandırılmış 1. Kolordu askerlerinin 13 Nisan'daki ayaklanmasıyla çakıştı. Bir ayaklanma ki bu o zaman İslam fanatizmine mal edildi ve Jön -Türk taraftarı tarihçiler tarafından bugün hala, İslam kanunu olan Şeriatı kurmak isteyen ve dinsiz Jön-Türklerden kurtulmak arzusunda olan Sultan Abdülhamid'in partizanlarına atfedilmektedir.

Bu karışıklıklar başkente 24 Nisan'a kadar sürdü ve Selanik'ten acilen gönderilen Harekât Ordusu tarafından bastırıldılar. Bu iki olayın aynı zamanda gerçekleşmesi Adana'da olduğu gibi İstanbul'da da İslam fanatizminin birden alevlenmesinin başlangıcı düşündürücü ise de, Kilikya Ermeni kurum yöneticilerinin deklarasyonları, konsoloslukların, misyonerlerin, yabancı gazetecilerin rapor ve tanıklıkları ile hemen sonrasında Adana'da, parlamento ve hükümeti temsil eden iki komisyon tarafından araştırmalar gerçekleştirildi. Bu araştırmalar, Kilikya'da yerel idarecilerin olduğu gibi başkentteki Jön-Türk kuruluşlarının liderlerinin ve aynı şekilde katliamların ikinci aşamasından sonra Ermenileri korumak için Selanik'ten gelen fakat tam tersine, 25, 26 ve 27 Nisan günlerinde, ayaktakımı ve saldırgan halkın tarafında yer alarak korkunç şiddet ve cinayetlerin ikinci aşamasına katılan Dedeoğaç taburunun sorumluluklarını açık bir şekilde ortaya koyarlar.

1909 Nisan'ında Kilikya'da gerçekleştirilen katliamların boyutu ile ilgili olarak Kilikya'daki olayları incelemekle görevli komisyon başkanı İttihat ve Terakki Edirne Mebusu Hagop Babikyan'ın bölgedeki incelemelerinden sonra keleme aldığı raporunda olaylarla ilgili şu notları düşer: On dört yaşından beri bütün hayatım büyük siyasi hareketlerin içinde yoğunlmuştur. Bulgar isyanında Sofya'da bulunuyordum. Türk-Rus savaşı sırasında Bosna'daydım ve tamamen siyasi savaşın içinde. İstanbul ve Kırk Kilise katliamlarında görgü tanığı olmuşumdur. Fakat bütün bunları gördüğüm halde, Adana'da gördüğüm vahşeti hiçbir zaman diğerlerine benzemediğini söylemek isterim. Hiç bir zaman mukayese edemem bu vahşeti. Bu vilayette gerçekleştirilen katliamlar hepsinin üzerinde bir durum arz etmektedir, hatta Hamidli yönetimin bu gibi vahşetleri hazırlayan ve çeşitlerin içinde öncelikle tarihe mal olan ve de büyük bir utanç verici bir hareket olarak Osmanlı'nın tarihine yazılmıştır.¹ Babikyan gördükleri karşısında şaşkınlığını bu sözleriyle ifade ederken yol boyunca duyduklarının abartılı olduğunu düşünür ve inançlı bir meşrutiyetçi olarak halklar arasında barışın gerçekleştiği bir ortamda böyle bir olayın çıkmasını kimin arzu ettiğini kendine sormaktadır: Yol boyunca gelen bütün vahim haberlerin abartılmış olduğunu düşünürdüm ve düşüncemin doğru olduğunu arzu ederdim. Bir sebep olmadan yüz bin masum Ermeninin kanı daha kurumadan ve sonradan onların masum oldukları ortaya çıktıktan sonra bizim

Müslüman vatandaşlarımız içinde din adamlarının da bulunduğu halk. Onların mezarlarını ziyaret etmişlerdi, böylelikle Ermenilerin üzüntülerini hafifletmişler aynı zamanda da utanç veren bu olaylı sayfayı da tarihe gömmüşlerdi. Öyle ki hangi ölçüde olmuş olsun geçmiş vahşeti hatırlatan bu yeni olayların olmasını, vahşetin tekrarlanmış olmasını kim arzu ederdi?

Birbirinden 700 kilometre uzaklıktaki iki yerde bu iki olayın aynı zamanda (eş zamanlı) gerçekleşmesi ve imparatorluğun başka hiçbir noktasını etkilememiş olması nasıl açıklanır:

Bir taraftan tamamen Jön-Türk'e karşı İstanbul'da bir ayaklanma, diğer taraftan, sadece Ermenileri hedef alan ve Başkentte olduğu gibi Jön-Türklere hiç dokunmayan Kilikya'daki katliamlar aynı dini reaksiyoner güçlere atfedilmişlerdir. Fakat katliamlardan kim faydalanmaktadır? Bu katliamlar kimin yararınadır? Bu soruların cevabını bulmaya çalışalım:

1908 Ekim başında, Bulgaristan'ın kendi bağımsızlığını deklere etmesinden, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesinden, Girit'in Yunanistan'a bağlanmayı bildirmesinden sonradır ki, bu iki aylık bir süre zarfında, Jön-Türklerin "ihtilal"inden doğan rejim, saygınlığını tamamen yitirmiştir. Şubat 1909 başında İttihad ve Terakki Komitesi ile Sadrazam Kamil Paşa arasındaki ilişkiler o kadar kötüleşmiştir ki, Kamil Paşa istifa etmek zorunda kalmıştır. Muhalefet tarafından, İTC komitesi, zorla diktatörlüğü kabul ettirmek, orduyu politize etmek ve sadece Türklerin çıkarı doğrultusunda Osmanlıcılık idealinden vazgeçmekle suçlanmaktadır. Serbesti gazetesinde İttihatçılara karşı kampanyada yer alan Hasan Fehmi, 7 Nisan'da öldürülür. Bu cinayet, kendilerine karşı çıkanları ve siyasi muhalefetlerini susturmakta suikastı öncelikli bir silah olarak kullanan ve kullanmayı da devam ettirecek olan Komite'nin emriyle işlendiği, bu gibi cinayetlerde yer alan İTC tetikçisi Ahmet tarafından Falih Rıfki'ya itiraf edilecektir.

Otoritesinin sarsıldığını gören İTC Komitesi, otoritesini kaybetme riskine karşı onu yeniden

kazanmak, yeniden tesis etmek (oluşturmak) zorundaydı. İttihatçılara sadık taburlar tarafından, başkente hızlıca çıkarılan ayaklanmanın kolayca sayılabilecek bir şekilde bastırılmasından sonra, Sultan II. Abdülhamid, Jön-Türklerin elinde ideal bir kukla olan kardeşi Mehmed Reşad'ın lehine tahtan indirildi, siyasi muhalefet yok edildi, hükümet içerisinde Komite yeniden baskın, kuvvetli bir politik güç olur.

Özellikle Anayasa'ya bağlı ve dolayısıyla, sadece eski despotik rejime geri dönüşe değil, ama aynı zamanda Komitenin diktatörlük eğilimlerine de kesin, kararlı bir şekilde karşı olan Kilikya'daki Ermeni Unsuru, geri dönüşü ve tamiri mümkün olmayacak şekilde sayısal ve ekonomik olarak zayıflatıldı. 30.000 kişi vahşetin, kıyıcılığın ve caniliğın en titiz, hassas yöntemiyle katledilmiş ki bunlara gelecek aylarda takriben diğer 30.000 (bunlardan 10 bini katliamların ertesi günü gönderilecek olan, fakat asla evlerine ulaşamayarak yolda öldürülen, her yıl tarla çalışmaları için diğer vilayetlerden gelmiş tarım işçisidir) üzerinde yaralanmalardan, hastalıklardan, açlıktan ölenler ve 5.000.000 Türk Lirası yani 1.150.000.000 Frank'tan fazla doğrudan finansal kayıplar da eklenecektir. (2)

Böylece İTC Komitesi bütün bu olaylardan kazançlı çıkmaktadır. Üstelik Ermenilerin üzerinde yürütülen bu "deneyim" aynı zamanda otonomi arzusu ve eğilimi olan Osmanlı İmparatorluğunun Türk olmayan diğer unsurları için de açık bir uyarı ve gözdağıdır. (3) 1909 Nisanı'nda cereyan eden bu olaylar sonunda tahttan indirilen ve sürgüne gönderilen kızıl sultan II. Abdülhamid'in yerini bütün imparatorluğa yayılmış yüzlerce küçük kızıl Jöntürk sultanları dolduracaklardır/alacaklardır. (4)

Özellikle Hasanbeyli, Hamidiye ve Osmaniye'de İttihad ve Terakki Komitesinin Jön-Türklerinin sorumlulukları tezini doğrulayan, güvenilirliğini ortaya koyan bir tanıklık gerekir ise, olayların baş aktörlerinden Mehmed Asaf'tır. Grigoris Balakian'ın Ermeni Golgotası5 adlı Hatıratında belirttiği, Assaf Esad'ın altı yıl sonra, 1915'te Ermenilerin Soykırımı'nın tam da gerçekleştirildiği sırada, Çankırı'daki itiraflarıdır: "Bir gün kötü durumda olduklarında ve hesap vermek zorunda kaldıklarında, İstanbul'da sakin bir şekilde oturanlar, her şeyi bize

yaptırmış olacaklar, bizi umursamayacaklar ve bizi yüzüstü bırakacaklar, bizlere daha alt kademedede bulunanlara, siz yaptınız, siz ödeyeceksiniz diyecekler (kim yaptıysa o desin diyecekler) 1909'da Osmaniye'de vali idim Adana'da Ermeni Katliamları olduğu sırada. Neredeyse kendimi ipte sallanıyor bulacaktım ve tam ucu ucuna kafamı, kendimi kurtardım. Durum benim için değeri olabilecek hiçbir şey ifade etmiyor. Ve bir kere daha başkalarının ellerinde oyuncak olmak istemiyorum. İki hafta içerisinde İstanbul'a dönüyorum ve kendi mesleğim olan avukatlığı yapmak üzere ve hiçbir zaman dönmek üzere bütün görevlerimi terk ediyorum.”

İttihad ve Terakki'nin kurucularından Mizancı Murad da İttihad'ın olaylardaki sorumluluğuna işaret etmektedir

Dipnotlar:

Rapport sur les massacres arméniens d'adana du député d'Andrinople, Hagop Babigian, en date du 7 juin 1325 (1909) <http://www.imprescriptible.fr/rhac/tome3/p1d2>

2) Frederick Z. Duckett Feerriman'ın, Les Jeunes-Turcs et la Verite sur l'Holocauste d'Adana, traduit L'anglais par Jean Bariguan,Le Cercle D'ecrits Caucasiaens,2008, p 5

3) Aynı yerde

4) Aynı yerde

5) Grigoris Balakian'ın Ermeni Golgotası adlı Hatırat'ının Türkçe baskısı Belge Uluslararası Yayıncılık tarafından hazırlanmaktadır

Ek.1-

“MİZAN” YAZARI MURAT BEYİN AÇIKLAMASI:

“KİLİKYA KATLIAMI “İTTİHAD VE TERAKKİ” PARTİSİ TARAFINDAN TEZGÂHLANDI”

“Adana vakası Nisan’ın birinci, yani 31 Mart İstanbul olaylarının ertesi günü başladı. Önce bu iki hareketi tertipliyenlerin aynı kişiler olduğu tahmin edildi. Bu durum çok önemlidir ve aydınlatılmaya ihtiyaç vardır.

Adana vak’aları Sultan Abdülhamid’e karşı ihtilal gerçekleştirenlere bir reaksiyon olarak tahmin edildi ve şuur altı öyle düşünülüyor, çünkü ancak onların işine yarardı. Tabii bunu doğrudan doğruya böyle söylemek güç, fakat olaylara bütünüyle baktığımızda bunu görmemiz mümkün.

Evvelce Sultan Abdulhamid devrinde, Ermenilere karşı yapılan katliamlar medeni dünya tarafından esefle karşılanmış ve resmi bir dille kınanmıştı. Eğer Ermeni’lere karşı bir kere daha en hafif bir şekilde de olsa bir katliam, maazeretsiz Sultan’ın tahttan indirilmesi ile sonuçlanacaktı. Durum böyle iken sultanın karşıtlarının bu durumu silah olarak kullanması adaletli bir yaklaşım mıdır? Öyle ki böyle bir olgu Sultan’ın taraftarları için hiç de uygun olmayacaktı.

Öyle ki, madem o günlerde Abdul Hamid’e saldıran veya saldırmaya hazır kesimler vardı, o zaman düz bir mantıkla Adana katliamının ucunu bu kesimde aramak doğru olur.

Diyelim ki Mart 31 olayı, İstanbul’u silah zoru ile işgal etmek için hazırlanmış kargaşa yaratılmış olsa ve Adana katliamının neticesine aynı gözlükten baksak, anlamlı bir işarete varmış oluruz. Yani İstanbul’da önemli ve büyük bir kargaşa çıkartmak, bunun neticesinde de Avrupa’nın dikkatlerini bu taraflara yönlendirmek ve Abdulhamid’in tahttan indirilmesini çabuklaştırmak için Adana’da Ermenilere karşı bir vahşet gerçekleştirmek, bunun neticesi olarak da İstanbul’da Sultan’a karşı büyük baskıların yaşanmasına, muhafazakârlar

tarafından bile itiraz edilmesi söz konusu olmayacaktı.

Bizim bu görüşümüz basit bir denklem meselesi olup, hiçbir kıymet ifade etmez. Fakat Adana katliamı konusunda bu neticeye varmak için bazı senaryolar bulunursa, o zaman görüşümüzün doğru olduğu herkes tarafından kabul edilmiş olur. Bizim ortaya koymak istediğimiz gerçekler konunun ağırlığını teşkil eder. Bunların tümü benim görüşümün doğruluğunu ortaya koyar. Bu arada Ermeni Patrikhanesi'nde bulunan bazı yazışmaların var olduğu iddiaları var. Adana katliamı hakkında aşağıda vereceğimiz malumatlar Ermeni Patrikhanesi'nde saklanan bu yazışmalarını gören ve onları inceleyen kişi de şöyle böyle biri de değildir. Bu sebeple özetle aynı zamanda üstü kapalı olarak beyan edeceğim.

A.- İttihad klüplerinin toplantılarından ve gösterilerinden ve hükümete müracaatlardan sonradır ki Adana'da katliamlar başladı.

B.- İttihad'ın organı olan (İtidal) gazetesi büyük bir çaba göstererek halkı tahrik etmiştir.

C.- Adana'nın yerel yönetimi katliam zamanında hiçbir varlık göstermemiş, adeta halkı tahrik edenlere ve katliamı gerçekleştirenlere uygun zemin hazırlamıştır.

D.- İttihad'ın klübü tarafından 18 şehire aşağıdaki önemli telgraf gönderilmiştir.

“Gökdereliyan üçyüz silahlı Ermeni Fedayileriyle sizin köyünüzü basacak ve köylerdeki Ermenilerle birlikte bir katliam gerçekleştirecekler. Öyle ki onlar gelmeden siz gereğini yerine getiriniz”.

İttihad klübü tarafından [gönderilen] bu bildiriden sonra her tarafta gerekli önlemler alındı, öyle ki Gökdereliyan Ermeni fedayilerinin saldırmalarından evvel bizzat yerel Ermenileri katletmek, onların mallarını soymak, evlerini ve varlıklarını yıkmak ve yakmak hedefleri oldu. Yer yer yerel hükümet güçleri bunlara mani olmuşlardır. Kozan'da (Sis) bir binbaşı

Mersin şehrinde mutasarrıf büyük bir özveriyle bu vahşete engel olabilmişlerdir. Fakat bunlara engel olmuş olan görevliler, ödüllendirilmemiş, aksine suçlu gösterilmiş, açığa alınarak görevlerine son verilmiştir. Üstüne üstlük askeri mahkemeler de kurulmuştur. Fakat bu mahkemeler armudun sapı kanununu takip ettikleri zaman bile bunun üzerinde düşünmemişlerdir. Halkı tahrik eden muharrir bile suçlanmamıştır. İttihad taraftarı talancılar, Ermeni evlerinden çaldıkları kıymetli mallar, işledikleri cinayetler için hiçbir zaman suçlu sayılmamışlardır.

Haykıran bu adaletsizlik karşısında her taraftan yapılan kınamalardan sonra tahrikçi muharir, Adana'nın o zamanki valisi ve bazı kişiler, soruşturmaya tabi tutulmuşlardır, fakat hiç kimse konuyu derinden inceleme zahmetine katlanmamıştır. Muharrir İhsan Fikri'nin mahkemesi, bilhassa Ankara'ya sürgüne gönderilmesi, Hüseyin Hilmi Paşa'ya hitaben anlamlı ve tehdit dolu telgrafları, İstanbul'a getirilmesi, Hüseyin Hilmi Paşa'yla görüşmeleri ve bir zaman sonra Beyrut'ta aniden ölümü bilinmiyen bir gerçektir. Aynı şekilde Adana katliamını soruşturan İttihad partisine mensup Hagop Babikyan Efendi'nin aniden ölümü ve mecliste okunması için hazırladığı raporun kaybolması değişik yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Babikyan'ın raporunun Ermeni Patrikhanesi'nde saklandığı söylenir.

Adana'daki Ermeni Mahallesi çukur bir yerdedir. İslamların mahalleleri ise bir tepenin üzerindedir. Ermeni mahallesinin ters tarafı yani İslam mahallesinin etrafı çadırlar altındaki askerlerin üzerine tüfek boşaltılmış. Bu durumdan askerler tahrik olmuş ve Ermeni mahallesine saldırmışlar. Aslında Ermeni mahallesinden askerlerin üzerine silah boşaltmak imkânsızdır. Böyle olmakla beraber zahmet edip, konunun incelenmesine bile gerek görülmemiştir. Türkleri Hristiyanlara karşı tahrik etmek için caminin kapısına dışkı sürülmüştü. Bunu yapan soysuzun Müslüman bir bekçi olduğu bilindiği halde bunun soruşturmasına bile gerek görülmemiştir.

Resmi raporlardan aldığım bu belirtiler kamuoyunun kafasını karıştırabilir. Soruşturulması ve aydınlatılması gerekli olan bu vahşetin sorumlularını tespit edip cezalandırılmaları

gereklidir. Çünkü Adana'daki mahkûmlar, katiller, namussuzlar, yangın çıkaranlar ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu gibi katiller genel af zamanlarında, yazarlar ve düşünürlerden veya önemsiz suçlardan evvel af edilmeleri karşısında insan düşünmeden edemiyor, diyorum ki Adana'da gerçekleştirilen bu katliamın altında gizli bir şey saklı”.

“Mizan”ın basyazarı

MURAT